

Knut Kjeldstadli. En norsk kultur. Ja. Én norsk kultur. Nei.

Publisert i: [Monokultur og multikultur : nasjonsbyggende diskurser 1905-2005](#) / Thor Ola Engen, Lars Anders Kulbrandstad, Eva-Marie Syversen (red.). Vallset: Oplandske bokforl., 2006. ISBN 82-7518-140-2

Arkivert i DUO med tillatelse fra [Oplandske bokforlag](#).

Thor Ola Engen
Lars Anders Kulbrandstad
Eva-Marie Syversen (red.)

Monokultur og multikultur

Nasjonsbyggende diskurser 1905 – 2005

Kjærestedets Kiste
En norsk kulturbibliotek
En norsk kulturbibliotek

Oplandske Bokforlag
2006

Vollstads
✓

KNUT KJELDSTADLI

En norsk kultur? Ja. Én norsk kultur? Nei

Summary: In this article Knut Kjeldstadli draws up a historical perspective of the theme of the conference and of this book. He starts his article by asking if it makes sense to talk about national cultures, and he answers this question both with a yes and a no. The answer is *no* if the concept of culture is intended to refer to one unit, a totality, but *yes*, if one looks at culture as patterns of meanings which are communicated and shared by a collective of a certain size, but with unclear barriers towards the world. In the second part of the article, Kjeldstadli shows that throughout the ages, newcomers or immigrants have been classified from a number of concepts, but that the conception of a nation is relatively new, seen from a historical perspective. However, the whole time there has been variety within the nation. Gender, religion and class have periodically been used to mark borders between groups of people. Even though the relations were dominated by contrasts, according to Kjeldstadli, they had, paradoxically, an integrating function. The differing groups each knocked their heads against their own walls and gradually learnt to reduce their demands. The agreements that were made were compromises, not surrenders. Independent participants both gave and received. No one class in society won unconditionally over the other. However, Kjeldstadli claims that developments during the last decades again have tended towards a less egalitarian and homogeneous society. In the last main paragraph, Kjeldstadli looks to future developments which he anticipates through four possible scenarios, including what he calls *variety in unity*. In the continuation of this he describes a model and a program for multicultural cohabitation, defined more concretely through seven conditions. In our context, it may be important to emphasise Kjeldstadli's proposal to appoint a major school commission, which can explore the school's role in this scenario.

Kan vi snakke om nasjonale kulturer? Det kommer an på hvordan en tenker om nasjon. Her er ett syn: En nasjon kan billedlig ses som å bestå av felt, plan, sfærer – som språk, religion, forbruksmønster osv. Noen av planene deler nasjonen med de fleste samfunn, som TV i moderne tid, eller kanskje til og med alle andre samfunn, som det at en har en eller annen form for familiestruktur. Noen plan deles med en gruppe av nasjoner, som for eksempel en viss religion. Planene dekker delvis et felles område, delvis har de ulikt omfang. Noen plan er klart definerte, som territorialgrensa. Andre plan har ingen klare grenser, men endres gradvis, slik at på et eller annet punkt er en ute av sfæren for nasjonen. Noen plan går langt ut over en nasjon, som for eksempel engelsk språk. Noen felt vil bare gjelde for deler av nasjonen - etter geografi, klasse og kjønn.

Det spesifikt nasjonale består sjelden i at hvert enkelt element er enestående. I en liten nasjon som Norge vil også svært mange kulturelementer være importgods. Men «fortetningen» av elementene kan være særegen. Det oppstår historisk et nasjonalt særpreg ved den hyppigheten elementer opptrer med, ved utformingen av elementene og ved kombinasjonen av dem.

Er da det nasjonale noe som er utformet, så å si funnet opp? Det har vært en tendens i de siste ti til femten åra til å hevde dette, at det nasjonale, for eksempel det norske, ble skapt av en sosial, kulturell og politisk elite på 1800-tallet under den moderne nasjonalstatens framvekst. Dette synet kom dels som en reaksjon på forbrytelser knyttet til nasjonalisme. Dels kom det inspirert av det som kalles en konstruktivistisk måte å tenke vitenskap på, der en legger vekt på vitenskapens aktive rolle for å gi bilder av verden, ja - skape verden. Motstykket er et såkalt essensialistisk syn, der en ser egenskaper som nasjonalitet som en essens, et indre vesen. Essensialismen er lett å kritisere. Etter mitt syn bommer også en radikal utgave av konstruktivismen, av mange grunner.

Dels finnes vitnesbyrd om en forestilling om nordmenn som noe annet enn for eksempel svensker eller samer langt tilbake. Rundt 890 fortalte høvdingen Ottar fra Nord-Norge om disse ulike folkegruppene i nord til kong Alfred av Wessex i England. Men *innholdet* i det norske var selvsagt noe helt annet enn i dag.

Videre var det andre enn de sosiale elitene som tidlig tenkte om nasjon, omkring 1850 ble dette tydelig artikulert av for eksempel norske skolelærere av bondeslekt.

Dessuten – elitene kunne ikke bygge i løse lufta; de måtte hente inn elementer som faktisk fantes i tida, selv om de nok pusset og felte dem inn i sitt byggverk.

Og den versjonen av eller det bildet av nasjonen som de foreslo, måtte finne en klangbunn blant folk – ellers ville den falt død til jorda.

Finnes da nasjonale kulturer? Mitt svar vil være *nei*, om kulturbegrepet som brukes menes å vise til en størrelse, en totalitet

- som er opprinnelig og evigvarende,
- som er klart ytre avgrenset og indre homogen,
- som er fullstendig særegen i forhold til andre kulturer,
- og som entydig styrer handlingene til de menneskene som deler denne kulturen.

Et slikt kulturbegrep blir en funksjonell ekvivalent til et biologisk rasebegrep, et slags kulturgen. Det blir liten forskjell på å si at det «ligger i blodet» og å si at grunnen til at folk gjør det ene eller andre, er at de er «fjernkulturelle».

Men en kan ha et annet begrep om kultur. Jeg ser kultur som

- mønstre av mening, som er kommunisert og delt av et kollektiv som har et visst omfang, men har uskarpe grenser mot verden,
- mønstre av mening som har en viss bestandighet, men er foranderlige,
- som har en viss sammenheng, men med motsigelser,
- som impliserer utøving av symbolsk makt, men gir åpning for motstand.

Med utgangspunktet i *dette* begrepet vil mitt svar være: *Ja*, det finnes nasjonale kulturer. En kan faktisk iaktta ulike fortetninger, ulik statistisk hyppighet av visse tankemessige og verdimeslige mønstre; noen av disse følger nasjonsgrenser. Mønstrene er skapt, konstruert, slik hele det menneskelige samfunn jo er skapt. Og mønstrene endrer seg. Meningen med et element skifter når relasjonene skifter. Den katolske kristendommen i Norge var i sin tid «Kvitekrist». Med reformasjonen i 1537 og framover ble katolisismen papisme, en holdning som holdt seg både blant lek og lærd. Min farmor mente at mon ikke paven var Antikrist? Og den norske kirkes ledelse fant i 1930 at katolisismen var unorsk, at katolikkene nærmest var underjordiske agenter for en fremmed makt. I dag, i en ny relasjon, med islam, er katolikker blitt kristne, noen en ikke står fremmed for.

Skiftende klassifikasjoner av «de andre»

Å snakke om en nasjon er et eksempel på kategorisering, klassifikasjon. Da holder en noen fenomener sammen, mens de samtidig skilles fra andre. De ulike måtene å kategorisere mennesker på, både for å differensiere innad i en befolkning og for å sette skiller mellom befolkningen og oververdenen, har verken vært entydige eller stabile over tid. Klassifikasjoner har skiftet gjennom tidene.

La oss først se på skillene mot omverdenen. Gjennom tidene har nykommere blitt mentalt klassifisert ut fra en rekke begreper, noen ganger i konkurranse med hverandre, andre ganger i kombinasjon.

En kan tidlig finne det en med et moderne ord kan kalle en fornemmelse av *protoetnisitet* – som nordmenn i forhold til daner og svear og samer. Ottar fra Hålogaland var som nevnt helt klar på dette punktet. Etnisitet er blitt gjort relevant i mange situasjoner. Også i nyeste tid kunne relasjonen til svensker bli slik at skillet norsk og svenske ble overordnet; det gjaldt i blant forholdet til arbeidsmigranter omkring 1900. Svenskene kunne bli både en «svenskefaen», en «svenskeradd», en med svensk mor kunne bli en «bastard». Men de fleste innvandringsgruppene har jo blitt assimilert. Noen har imidlertid holdt seg oppe som distinkte, egne grupper. I 1999 fikk fem grupper en egen rettslig status som historiske «nasjonale minoriteter» – kvener, skogfinner, romani/tatere, rom/sigøynere og jøder. Av dette fulgte enkelte rettigheter – som språkundervisning og bevilgninger til kulturformål. Et nasjonalt mindretall skiller seg da fra flertallsbefolkningen og fra nye innvandringsminoriteter. Samene har status både som nasjonal minoritet og som urfolk.

La oss gripe tilbake i tid igjen. (Framstillingen trekker her på Kjeldstadli (red.), 2003). Fra 1500-tallet kom tanken om *etnisitet*, folk, til å brynes mot ideer om *religion*, en felles kristenhet, mot de ikke-kristne.

Videre tenkte en ut fra *sosial status*. For også i tider da religion var en sentral grensemarkør, som under eneveldet, skjelnet myndighetene mellom grupper av jøder. De såkalte portugiserjødene, sefardiske jøder fra den iberiske halvøya, var velkomne, for de kom med kunnskap og kapital. Men østjødene, ashkenazi, ble stengt ute, for en mente at de drev med tuskhandel og tigging.

På 1700- og 1800-tallet vokste moderne tanker om kulturell og politisk *nasjonalitet* fram, som nevnt. Etter den dominerende norske forståelsen av et folk var det en historisk enhet med et felles opphav og med et langt samliv og en felles kultur, uttrykt i et felles språk. Som det het i O. A. Øverlands lærebok i norgeshistorie for folkeskolen i 1888: «Norge har fra umindelig tid været bebygget af nordmændene.» Men dette synet ble supplert av en annerledes tanke om at også mennesker og grupper som kom seinere, kunne gå opp i folket, om de ville slutte seg til det. Da kunne også slekter som opprinnelig hadde innvandret fra Danmark eller Tyskland, regnes som norske. Disse to tenkemåtene svarte til ulike forestillinger om hva en nasjon var, altså et folk som gjorde krav på selvstendighet. Det første synet, som la vekt på opphav, lå nær det tyske kulturelt orienterte begrepet om nasjon, at den hviler på et objektivt eksisterende historisk etnisk fellesskap. Det andre synet lå nær det franske, politisk pregete begrepet, at en nasjon utgjøres av dem som subjektivt slutter seg til staten. Samme året

Innvandringsgrupper kan ha en skiftende karriere i opinionen. Kvene- ne startet nokså høyt oppe på nordmennesenes mentale rangstige og hadde ry for å være arbeidsomme. I andre halvdel av 1800-tallet ble de derimot mis- tenkt for å være nasjonalt upålitelige og skjøvet nedover på rangstigen, som brutale og sentimentale «mongoler» – mongoler fordi en mente at finsk tilhørte de mongolske språk. Den siste generasjonens mer åpne kulturplu- ralisme har altså forlent dem med en egen status som nasjonalt mindretall, uten at de etnopolitisk aktive kvenene er særlig imponert over de ytelsene dette utløser fra staten.

Blikk kan gå flere veier. «Bagge», en litt klumpet, klosset person, var fra middelalderen det svenske skjellsordet for nordmann. Så lenge innvan- drerne plasserte seg høyt på stigen, framtrådte nordmenn som enkle, pri- mitive, ja grove. Den engelske forretningsmannen John Moses i Kristian- sund mente i 1768 at «det norske folks mest avskyelige laster er drikk, spil, horeri og dovenskap». En annen brite, som i 1890-åra hadde vurdert og forkastet tanken om å etablere en bedrift i Vestfold, skrev om den lokale norske arbeiderklassen:

Hvorfor skal vi hjelpe disse skitne og uvitende menneskene som yn- gler som kaniner. De misbruker jo bare de mulighetene vi gir dem. Hver gang de får for mange penger mellom hendene, bruker de dem opp til brennevin og uvetting sløsing. Hjelpen vi gir dem er ikke bare resultatløs, men en oppfordring til dovenskap. Og den får dem til å skaffe seg enda flere barn.

Nå kunne grovheten eller enkelheten også beskrives som positiv. Den vene- tianske adelsmannen Piero Qverini, som ble godt mottatt av fiskerbefolk- ningen på Røst etter at han og mannskapet led skipbrudd i 1432, mente han var kommet til «paradisets første krets». Også dagens innvandrere har flere og motsetningsfylte bilder av «det norske»: Der noen ser en ny frihet, kanskje et handlingsrom for kvinner, ser andre umoral og oppløsning, et samfunn der kvinner er « horer ».

Innvandrere er bare i få, om enn viktige sammenhenger, én kategori. Fra tid til annen har spenningen vært stor mellom ulike grupper av innvandre- re. Russiske emigranter før andre verdenskrig kunne uttrykke en utilslørt antisemittisme rettet mot jødiske innvandrere. Tyrkiske og pakistanske ar- beidsvandrere som kom omkring 1970, kan trekke et skapt skille mellom seg og de nye flyktningene – «vi var med på å bygge opp dette landet, *de* kommer bare og krever». Heller ikke internt har de enkelte nasjonalitetene vært enhetlige blokker. Tyske sosialistiske arbeidere i Kristiania etter før- ste verdenskrig ville ikke være i samme forening som det «borgerpakket» som hadde myrdet Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht. I dagens inn- vandringsnasjonaliteter kan det være nesten uoverstigelige kasteforskjeller,

uforsønlige motsetninger mellom flyktninger fra ulike politiske tendenser eller religiøse spenninger mellom muslimske retninger.

Indre delinger

Det er grunn til å minne om at det også har vært et mangfold *innad* i befolkningen. Det er klart at *kjønn* alltid har vært en sentral organisator av forskjell. Det synes alltid å ha vært et genussystem, et skille mellom kjønn og oftest med mannen som norm. Men innholdet i dette systemet, hva kvinnelighet og mannlighet var, har skiftet.

Et annet skille har vært *region* – i ulike varianter. Det *sønnaffjelske* og *det nordaffjelske* Norge - grensa gikk ikke nord/sør, men langs Langfjella og Dovre - faller grovt sammen med et skille mellom trelast- og fiske-Norge fra tidlig nytid og framover. Det var trolig like sterke kontakter utad fra hver av disse regionene som det var kontakter dem imellom. Skillet mellom det som i dag kalles *Sør-Norge* og *Nord-Norge*, altså tidligere Hålogaland, ble faktisk ikke begrepsfestet før i 1860-åra. Men forestillingen om at det i nord var et land av en annen art, den er gammel.

Forskeren Gabriel Øidne skjelnet i sitt klassiske arbeid mellom tre kultureregioner i Sør-Norge: Det frilynte fjell- og fjord-Norge med folkehøgskolen som symbol, omfattet de indre bygdene på Vestlandet og fjellbygdene i øst (Øidne, 1957). Den pietistiske mørke kyststripe gikk fra Møre til og med Østfold, her var bedehuset bastionen. I byene var dette knyttet til det som er kalt dissenterbeltet, et sterkt innslag av frimenigheter i byene fra Agder til og med svenskegrensa, rekruttert ofte fra nyss innflyttede fra landsbygda. Den tredje regionen – her kom Folkets Hus til å bli et symbol – var de breie, klassedelte østlandsbygdene, klassedelte i motsetning til de nokså jamstilte forholdene i de to andre regionene. Forskjellen mellom de frilynte og de pietistiske er ikke enkelt å finne årsaker til. «Heilt uforklårleg, heilt uforklårleg», sa Øidne en gang jeg spurte. Men det kan gi mening at pietismen, med sitt individualiserte gudsforhold, den enkelte overfor Gud, kunne høve ved kysten, der markedsøkonomi og enkeltmennes økonomisk entreprenørskap stod sterkest. I de indre bygdene rådde eldre, på en måte mer arkaiske former.

Skillet by - land var også regionalt. Men det falt i tillegg sammen med en rekke andre skiller, slik de utviklet seg særlig på 1800-tallet, slik Stein Rokkan har pekt på – skillet mellom det politiske maktsentrum og periferien, skillet mellom en europeisert embetsmannskultur og en nasjonal allmues motkulturer – det være seg avhold, pietisme eller norskdom og mål-sak, skillet mellom konsumenter og produsenter av landsbruksvarer (Rokkan, 1987). Motsetningene her kunne bli meget skarpe. «Rixmaals-universitetet var ein pukkel, ein utvækst...skjæmt av...spedalskdom», mente den seinere professoren i nynorsk, Marius Hægstad. Ett «Sprog» kan ikke

lages «som man i Kaffistovene paa Maalmarknaden laver «Rjomegraut», skreiv riksmålsorganet Aftenposten. Da Det norske teatret åpnet i 1913 for å spille teater på nynorsk, satte gymnasiastene i gang pipekonserter, oppildnet av Aftenposten. Det hele endte i et slag i gatene rundt teateret der 10-12 000 mennesker skal ha vært med eller ha bivånt slaget (eksempler fra Kjeldstadli, 1990).

Før første verdenskrig gikk den skarpeste motsetningen i det norske samfunnet mellom by og land. Konfliktene innad i bysamfunnet var av mer kulturell art. Det gjaldt mer dannelse mot allmue enn samfunnsmessige grunnmotsetninger. Med krigen og krisene ble hovedmotsetningen en annen; klassespørsmålet trådte sterkest fram. Nå gjaldt det, sa Arbeiderpartiets nestformann Emil Stang da bystyret debatterte politivold i 1921, «den klassekamp som alle maa vite foregaar, ikke mellem den intellektuelle overklasse og underklassen, de «ikke dannede», men mellem kapitalistklassen og hele det arbeidende folk».

Norge fra om lag 1850 til andre verdenskrig var preget av en lang rekke konkurrerende prosjekter. Det moderne Norge ble til på 1800- og 1900-tallet ved at ulike miljøer stod mot hverandre – kristne, sosialister, avholdsfolk, bønder – og sloss om det samme godet, om politisk makt. Hvordan gikk denne lange kampen over i en fase der de åpne motsetningene forsvant - fra før og etter andre verdenskrig? Blant mange mulige forklaringer – to teorier her, to historiefortellinger. Før det første gjorde konkurransen, kampene om makta at motstanderne også ble vevd inn i hverandre. Miljøene lærte av og kopierte hverandres organisasjonsformer. De gikk inn i allianser – noen ganger stod avholdsfolket sammen med de kristne, andre ganger med arbeiderbevegelsen. Konfliktene virket paradoksalt nok integrerende. Gjennom motsetningene ble landet samlet – fra det lokale og regionale – til det nasjonale nivået, til nasjonale partier. Den andre grunnen, seinere i tid, var at den store krisa for liberalismen i mellomkrigstida, ikke bare økonomisk, men også politisk krise, gjorde at løsninger, utveier måtte finnes der og da. Hver for seg søkte ulike miljøer, ulike politiske og kulturelle rørsler å erobre makt for sitt prosjekt. Hver for seg søkte de å skape en verden etter sitt eget hode; de forfulgte i utgangspunktet hver sin helhetlige løsning. Ingen lyktes. Norge ble verken helt avholdende, helt nynorsktalende eller kristent, og slett ikke sosialistisk. Ingen kunne vinne totalt; det var ingen som hadde et absolutt overtak, et egentlig hegemoni. De stanget hodene i hver sin vegg og lærte gradvis å slå av på kravene. Arbeidere måtte ha levebrød, bøndene måtte ha gjeldslette, kapitalistene lærte at de ikke kunne knekke fagorganisasjonen. I 1935 kom et dobbelt kompromiss – mellom bønder og arbeidere i det parlamentariske kriseforliket som brakte DNA til makta, og mellom kapitaleiere og arbeidere i form av Hovedavtalen mellom Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon og Norsk

Arbeidsgiverforening der arbeidskjøperne godtok organisasjonen, mot at organisasjonen aksepterte ledelsens styringsrett og regulering av arbeidskampene. Forlikene var kompromisser, ikke knefall. Selvstendige deltakere gav og fikk. Ingen samfunnsklasse vant vilkårløst over de andre.

Forlikene ble innganger til det seine 1940-tallet, som så å si varte fram til slutten 1960-tallet. Aldri har Norge vært mer enhetlig og mindre mangfoldig enn i denne fasen, av Berge Furre karakterisert som «den sosialdemokratiske orden» (Furre, 1991). Det gjaldt utad: Mens andelen utenlandsfødte var 2,9 prosent i 1920, var den nede på halvannen prosent i 1950. Enheten gjaldt også innad – få åpne klassekonflikter, mindre inntektsskiller, høy grad av ene-institusjoner – én skole, lenge ett universitet, én rikskringkasting, én statskirke som omfattet de fleste.

En sidebemerkning: Det er de som mener at likhet, egalitære forhold, betydde ensretting. I dagens debatt har den tanke fått feste, at sosial ulikhet, forskjeller i inntekter og goder, representerer og skaper et spennende mangfold. Slik oppstår en pittoresk fattigdomskultur, og på den andre sida rikfolk som med sin formue skaper spektakulære tilstelninger for oss andre, det være seg med outboardrace eller med privat sponsorvirksomhet til kulturarrangementer. Likheten ses derimot som kjedelig, kommunegrå, sosialdemokratisk, nivellerende, misunnelig, smålig. Det likhetsorienterte er Jantelov, mot kvalitet, mot begavelse, mot de store og det geniale. Ulikheten er spennende, attraktiv, fargersterk. Men det går an å se det på en annen måte: Likhet, utjamning, er ikke å øke likeartethet. Ved å omfordele goder og makt får flere mennesker, flere grupper, muligheten til å forme livene sine selv. Ressurser gir dem mulighet til å velge, til å være mindre under tvang. Likhet betyr individuelt og kulturelt mangfold.

Den siste generasjonen har igjen fått et både mindre likestilt og mindre enhetlig samfunn. Omdanningen av kapitalismen fra industri- til informasjons- og servicekapitalisme har skapt sine vinnere og sine tapere. Og den intensiverte internasjonaliseringen, med global migrasjon, som flytter til arbeid og jakt på et bedre liv og vekk fra trusler, har skapt en ny spredning – i språk, opphavsnasjonalitet, religion og sosial bakgrunn – et fornyet innslag av folk fra landsbygda.

Fire framtider

Jeg skal ikke gå videre inn på situasjonen nå, men trekke opp fire mulige framtidbilder, fire scenarier.

Et første scenario kunne være *Europa som blokk*. Et nokså enhetlig Europa står opp mot andre blokker – den amerikanske, kanskje den østasiatiske, kanskje en islamsk blokk. Det er et nokså krigersk framtidsbilde, en variant av det Samuel P. Huntington risset opp – «The Clash of Civilizations» (Huntington, 1997). Det implisitte nasjonsbegrepet, nå transponert

til et europeisk plan, vil være det franske – at en kan bli fransk eller nå europeisk, men samtidig med sterke krav om assimilasjon, som det franske. Her må du legge din opprinnelige bagasje til side, for å vise oppslutning om den europeiske kulturen.

Vilkåret for en utvikling i denne retningen kan enten være en skjerpet konflikt med USA om markeder m.v. – eller alternativt – en vekst i islamofobi, framkalt av utrygghet i de store omveltningene, en usikkerhet en håndterer ved å legge forklaringen på en ytre fiende

Et neste scenario er *universalisme* - oppheving av nasjonalstat og nasjonalitet i en homogen, verdensomfattende universell kultur. Dette er framtidbildet som ofte knyttes til teorier om kulturell globalisering. En variant av dette bildet er positivt, lyst, og viser et allment menneskelig brorskap og søsterskap, en økumenisk verden, en verden som slike *catch-words* som «internasjonalt samfunn», «verdenssamfunn», «globalt sivilisert samfunn» kaller opp. Kulturen er en syntese, eller i allfall en blanding av mange bidrag, en slags *world music* i stor skala. I dette scenariet vil nasjon rett og slett være en historisk størrelse.

En mer dyster variant av dette universalistiske scenariet, i allfall sett fra noen sine synsvinkler, er amerikanisme: Enheten er ikke skapt ved mange bidrag, men ved at én kultur vant, noen vil si i kraft av sin materielle og moralske overlegenhet, andre vil si i kraft av makt og en kulturindustri. Nasjonen, hvis den finnes, og fortellingen om den, vil nærmest være historien om hvordan USA i kraft av sin «exceptionalism» hadde en misjon, en rett og en styrke til å befri og redde verden.

Det tredje framtidbildet er avgrensning, samling om det spesifikt norske (og tilsvarende i andre områder). Dette er en type reaksjon som da har møtt globaliseringen ved å vende seg fra det internasjonale, innover mot det som oppfattes som sitt eget, stundom med en aggressiv politikk overfor omverdenen. Utgangspunktet er at globalisering løser opp eldre enheter. Skiftende verdensmarkedspriser på et lokalt nøkkelprodukt, nedlegging av arbeidsplasser eller etablering av nye bedrifter, folkeflyttinger og intensivering av medieimpulser utenfra har bidratt til oppløsning av lokale samfunn. Mange miljøer har da svart med å gripe tilbake til – en faktisk eller forestilt – fortid. Globaliseringen har bidratt til at folk reaktiverer, noen ganger omskaper eldre, lokale tradisjoner. En har intensivert det en har sett som sitt eget – det lokale samfunnet, den egne etniske gruppa, den egne regionen (som skotter, baskere eller lignende) eller den egne religionen. Dette kan bli en lokalisme som ikke reelt mobiliserer egne krefter, men blir provinsialisme, rett og slett avstenging og stagnasjon. Nasjonsbegrepet som ligger til grunn er etnisk, nasjon som historisk størrelse, hvis det da ikke utvikles til en ny type rasetenking. Historiefortellingen blir en internt rettet historie – i Norge har det fra uminnelige tider bodd nordmenn – og slik skal det være også framover.

Vilkåret for at dette skal skje, er at globaliseringen, så å si kjører over befolkningsgrupper, at samfunn og miljøer opplever seg som såret. Det kan være de industriarbeiderne som drives fra jobber og har svingt i Norge fra Arbeiderpartiet til Fremskrittspartiet. Eller de unge menn i Midtøsten som har opplevd at trass i utdanning ga ikke den tekniske moderniseringen og økonomiske kapitaliseringen noen vei for dem – og så søkte et svar i en ny religiøs bokstavitroskap, og et skarpt skille mellom troende og ikke-troende, en ny fundamentalisme. Oppskriften på å skape det samme i Norge, er arbeidsløshet, et utdanningssystem som ikke fanger opp svært mange fra minoritetene – og kriger mot stater som erklærer seg som islamske.

Et siste scenario – mangfold i enhet. Dette ville innebære et nyskapt begrep om hva en nasjon er, der impulser kommer fra nykommere og fra de som har vært her lengre tid. Som et normativt utsagn: Ønsket var at mennesker satte pris på hverandre både på grunn av våre forskjeller og vår likhet. Målet er å arbeide fram mot en modell for inkludering som unngår på den ene sida kravet, trykket, ja tvangen til assimilering. Og dette stiller oss på hardere prøver enn å like kebab eller cous-cous. For oss alle – det være seg med opprinnelig bakgrunn fra Norge eller et annet sted – betyr dette å leve med mye større forskjeller enn vi har vært vant til, å leve side om side med mennesker som har tanker og skikker vi ikke forstår, ikke nødvendigvis liker, ja personlig tar avstand fra. Dette er utfordringen. Å leve sammen med dem en liker, er lett.

På den andre side må vi sammen hindre at det skapes et samfunn der gruppene er atskilt, segregert, der de unge ikke går sammen i barnehager og skoler, der noen lavt betalte yrker kun blir for noen etniske grupper, eller der boligprisene skyver folk med innvandrerbakgrunn ut av visse områder, slik det lett kommer til å bli på Grønland og i Gamlebyen i Oslo når Operaen gjør området tiltrekkende for kjøpesterk middelklasse.

Modell og program for flerkulturelt samliv

Modellen for samliv mellom grupper må være:

For det første bør noen kjerneverdier være felles, som at kjønnslemlestelse ikke kan godtas. Er det uenighet her, må myndighetene hevde disse verdiene. Ved lov. Og for andre saker, som tanken om at det er bedre og riktigere å være i arbeid enn å gå på støtte, må en gjøre det rasjonelt, lønnsomt, å velge det ene alternativet framfor det andre.

For det andre må det som nevnt godtas mye større forskjell i livsformer. La meg presisere – individuelt skal alle være frie til å argumentere for og mot, bekjempe eller forsvare skikker. Men vi må skille mellom det en personlig setter pris på eller ikke – og det en stat, den offentlige sfæren innen et demokrati skal ha rom for.

For det tredje må vi være enige om hvordan vi kan være uenige og forskjellige, altså enes om en slags kjøreregler, for eksempel om at alle skal

være representert, at alle skal ha rett til å hevde meninger uten å bli trakassert, altså demokratiet. I alvorlige spørsmål vil det være loven som avgjør. Men i svært mange saker dreier det seg om en slags tautrekking, åpne eller stilltiende forhandlinger som hvordan en kan eller skal «ha det her». Bønnerop fra minareter er ett eksempel.

Hva er vilkårene for dette scenariet? Å etablere fulle medlemskap for alle, sikre at alle har en andel i samfunnet, trass sine forskjeller. Det innebærer som punkt én et *sosialt* medlemskap – å sikre *arbeid til alle*. Å være i arbeid gir inntekt, gir en tilknytning til et fellesskap, skaper selvspekt, gir respekt i andres øyne og gir personen en viss elementær makt: Å være klient innebærer det motsatte.

Et neste skritt på veien mot samliv, et neste ledd i det sosiale medlemskapet, er *utdanning*. I dagens arbeidsliv er dette inngangsbillettene til de sikrere jobbene, en billett mange ikke får. Etter mitt skjønn bør en stor skolekommisjon settes ned for systematisk å se hva som kan endres i skolen.

For det tredje, et program for inkludering, omfatter også et *politisk* medlemskap. Et tema som ikke har vært så hett i Norge, men som diskuteres intenst i andre land, som Tyskland, er vilkår for *formelt statsborgerskap*. I Norge har debatten vært knyttet til to spørsmål – kan det tenkes double statsborgerskap? Og et neste spørsmål: Skal det stilles krav til opptak som borger? Språkmestring? En kunnskapsprøve? Vanskene her viser seg når en skal til å formulere hva slik norsk kjernekunnskap skal være. Noen og enhver kan vel bli usikker. Eller kanskje – skal kriteriet være en nasjonal følelse, «the cricket test», som det er kalt av den engelske innenriksministeren, altså at en heier på det engelske landslaget. Resultatet er blitt et kompromiss – en frivillig seremoni, der en skal få en medborgerbok og skal avlegge et løfte som statsborger.

Som et fjerde punkt, også som en dimensjon ved det *politiske* medlemskapet, kommer politisk *representasjon*, makt, for alle grupper. Det dreier seg om å kunne ytre seg slik at en ikke kan overhøres, at en må tas hensyn til. Sannsynligvis vil dette føre til noen særkrav, til uenighet, ja konflikt. Men vi skal ikke være så engstelig for dette. Som nevnt – kampen, konkurransen, motsetningen skapte det moderne Norge, de integrerte. Hvis folk ikke er representert i det politiske systemet, i foreningslivet, i viktige deler av arbeidslivet, da melder de seg ut. Kanskje svarer de med utkopling, kanskje med utagering, med den typen konflikter som fant sted i Storbritannia sommeren 2001.

Femte punkt er *opplysning og kunnskap*. Vi trenger også opplysning mot rasisme, mot vår alles tendens til å generalisere til en hel gruppe fra ett eller noen få tilfelle.

Som et sjette punkt for dette scenariet vil jeg nevne en spesiell *kamp mot den bevisste, åpne og iblant voldelige rasisme*. Men dette er mer en

politisk enn at disse miljøene utgjør en politisk trussel, i allfall om en tar grunnlaget unna for dem, ved en inkluderende politikk for alle.

Videre må politikken *ivareta interessene til alle som står nede i samfunnet*. Jeg tror ikke opplysning alene kan hamle opp med dem som er blitt fremmedskeptiske. Om en ser hvem dette i særlig grad er, er ikke minst unge menn viktige. Ofte er det de som står nederst, med kort utdanning og dårlig betalte jobber eller ikke jobb i det hele tatt, den gruppa som nesten alle partier har oversett. Det ironiske er jo at de i flere henseende likner på mange av de ungdommene de så sterkt misliker. Unge menn med dårlige vilkår og hvit hud står mot unge menn med dårlige vilkår og mørk hud. For ikke så lang tid tilbake ga arbeiderbevegelsen unge arbeidere en fortolkning av verden som traff dem hjemme og førte fram en politikk for dem. Nå føler de seg latt i stikken. Og i dette tomrommet har de lyttet til fortolknin-ger av verden som sier at det ikke dreier seg om de som er oppe og nede i samfunnet, men om nordmenn/hvite mot fremmede/svarte. Så lenge andre partier og frivillige organisasjoner ikke klarer å uttrykke og representere deres situasjon, så lenge vil de kunne lytte til rasisme og høyrepopulisme. Sagt på en annen måte – en sosial, klassemessig inkludering av alle i det norske samfunnet er en forutsetning for å kunne inkludere etnisk forskjellighet. Hvorfor skulle en hedmarking som får høre at trekkspillmusikken *han* liker, er dårlig populærmusikk, samtidig synes det er ok med fylkeskommunal støtte til musikere som spiller irakisk *oud*, strengemusikk?

Et sjuende punkt er *gjensidig endring* – kanskje kunne en kalle dette *kulturelt* medlemskap. Det ligger i kortene at innflytelsen i hovedsak går fra flertall mot mindretall, at storsamfunnet har større makt og sender ut en rekke signaler og krav. En kan diskutere om det er gjort feilslag når det gjelder tydeligheten i normer og krav. En kan høre historier om personer som mener at fordi mindreårige som begår forbrytelser ikke blir straffet, så er handlingene ikke ulovlige. Men alt i alt har samfunnet en meget stor overmakt, så problemet kan like gjerne stilles den andre veien: Hvis inter-gering ikke skal bety at bare én part tilpasser seg, må en være forberedt på at det norsk-norske også vil endre seg og at forestillingene om norskhet, hva det norske er, må endre seg.

Dette scenariet, denne enhet i mangfold, hvordan blir den for den enkelte? La meg slutte med to utsagn av den libanesisk-franske forfatteren Amin Maalouf: «Hver av mine tilhørigheter forbinder meg med et stort antall mennesker. På den annen side: jo flere tilhørigheter jeg ramser opp, jo mer spesifikk blir min identitet». «Skulle jeg generalisere litt, ville jeg si at jeg har noen tilhørigheter felles med alle mennesker, men at intet menneske i hele verden har del i alle mine tilhørigheter» (Maalouf, 1999).

Litteratur

- Furre, B. (1991). *Vårt hundreår : norsk historie 1905-1990*. Oslo: Samlaget.
- Huntington, S. P. (1997). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York.
- Kjeldstadli, K. (1990). *Den delte byen 1900-1948*. (Vol. 4). Oslo: Cappelen.
- Kjeldstadli, K. (red.) (2003). *Norsk innvandringshistorie, bind 1-3*. Oslo: Pax.
- Maalouf, A. (1999). *Identitet som dreper* ([Nytt oppl.] utg.). Oslo: Pax.
- Rokkan, S. (1987). Geografi, religion og samfunnsklasse: Kryssende konfliktlinjer i norsk politikk. I S. Rokkan (red.), *Stat, nasjon, klasse*. Oslo.
- Sørensen, Ø. (red,) (1998). *Jakten på det norske*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Øidne, G. (1957). Litt om motsetninga mellom Austlandet og Vestlandet. *Syn og segn* (3).